

Гвоздяк О. М.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Весоловський О. В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЙ ВИДУ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню лексико-граматичних засобів вираження категорій виду в німецькій мові. Актуальність розвідки визначається важливістю розуміння структури мови, що допомагає вдосконалити навички мовного аналізу і перекладу. Мета статті полягає у дослідженні лінгвістичної реалізації завершеності та незавершеності дії лексичними і граматичними засобами німецької мови. Основним завданням статті є вивчення аспектуальної семантики та її відображення у мовних конструкціях. У статті досліджено різноманітні лексико-граматичні форми та їх роль у вираженні часових аспектів дії, а також різницю між доконаним та недоконаним видом дієслів. Встановлено, що лексико-граматичні засоби вираження категорій виду в німецькій мові охоплюють різноманітні лексичні одиниці, граматичні конструкції та морфологічні форми, які дозволяють виражати певні відтінки часу, дії та її характер. Проведення аналізу допоможе краще зрозуміти специфіку вираження категорій виду в німецькій мові та їх вплив на мовленнєву практику. Автори статті проаналізували зазначені проблеми та запропонували їх розв'язання на основі наукових досліджень та лінгвістичних концепцій, щоб сприяти кращому розумінню та використанню лексико-граматичних засобів вираження категорій виду в німецькій мові. При цьому у статті наголошується на зв'язку між лексико-граматичними засобами вираження категорій виду та аспектуалізацією. На думку авторів, розкриття різних контекстів аспектуальної семантики у мовних конструкціях сприяє розвитку лінгвістичної науки та впливає на практичне застосування мови в комунікативних ситуаціях.

Ключові слова: аспектуальна семантика, дієслово, категорія виду, лексико-граматичні конструкції, темпоральні вербалізатори.

Постановка проблеми. Лексико-граматичні засоби вираження категорій виду в мові відіграють важливу роль у формулюванні та передачі специфічних значень дії та події. Вони дозволяють виражати різні аспекти часового та структурного характеру події, такі як її тривалість, повнота чи закінченість. Дослідження цих засобів є важливим завданням у лінгвістиці, оскільки вони допомагають зрозуміти та аналізувати різноманітні аспекти мови та мовлення.

Очевидним є зв'язок між лексико-граматичними засобами вираження категорій виду і аспектуалізацією, який полягає у тісній взаємодії цих концепцій у лінгвістиці. Лексико-граматичні засоби вираження категорій виду в мові охоплюють різноманітні лексичні одиниці, граматичні конструкції та морфологічні форми, які дозволяють виражати певні відтінки часу, дії та її характер. Зі свого боку, аспектуалізація в лінгвістиці належить до процесу вираження аспекту або спе-

цифічних характеристик дії в мові, таких як час виконання, тривалість, повторюваність тощо. Цей процес може бути здійснений за допомогою різних лінгвістичних засобів, включаючи лексичні одиниці, граматичні форми та синтаксичні конструкції [3; 9; 11].

Таким чином, лексико-граматичні засоби вираження категорій виду в мові є важливою складовою аспектуалізації, оскільки вони дозволяють передати категоріальні відтінки дії та визначити її характеристики у конкретному контексті. Наприклад, за допомогою певних граматичних форм або лексичних одиниць можна виразити дію як завершену, незавершену, повторювану або процесуальну.

У лінгвістиці дослідження лексико-граматичних засобів, призначених для вираження категорій виду в німецькій мові, є актуальним завданням, оскільки вони відображають складний механізм мовної системи. Питання категорії виду впливає

на розуміння часу, дії та логічну структуру висловлювань. Однією з важливих проблем у цьому контексті є розуміння різниці між доконаним та недоконаним видом дієслів, а також їхньої взаємодії з лексико-граматичним апаратом.

Категорія виду – це внутрішня ознака процесу на відміну від «граматичної категорії часу, яка пов'язує процес з моментом мовлення, тобто є зовнішньою характеристикою процесу» [2, с. 84]. Враховуючи це, необхідно також розглянути, як лексико-граматичні конструкції, такі як прислівники та інші вербалізатори часу, впливають на вираження категорій виду в мовленні. Отже, вивчення цих аспектів є важливим для розвитку наукового розуміння механізмів мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукові дослідження лексико-граматичних засобів, що використовуються для вираження категорій виду у німецькій мові, відображають актуальні аспекти функціонування мовної системи. Аспектуальність, як важливий компонент мови, впливає на розуміння часу, дії та логічної структури висловлювань. З огляду на те, що різноманітність лексико-граматичних конструкцій, призначених для вираження аспектуальних значень, відображає складний механізм функціонування мови, її досліджують як вітчизняні, так і закордонні вчені. Наукові розвідки Д. Бодо [8] зосереджені на вивченні понять аспекту та аспектуальності у німецькій мові, що допомагає розкрити їхній внутрішній зв'язок та вплив на мовленнєвий акт. Публікація Х. Леманна [9] присвячена аналізу різних теорій та підходів до аспектуальності, що сприяє уточненню її поняття та розумінню механізму вираження в німецькій мові.

Т. Струк створює взаємодію часового та просторового дейксиса у вираженні аспектуальної семантики, що важливо для розуміння специфіки аспекту в мові [10]. У роботі Г. Вебера [11] розглядається використання дієприкметників та їх взаємодія з категоріями аспекту в німецькій мові.

Дослідження О. Смеречинської [4] та інших українських авторів [1; 2; 5] надає можливості порівняти використання аспектуальних засобів української та німецької мов, що сприяє збагаченню наукового дискурсу. Робота Л. Цимбалісти [7] розглядає поєднання дієслова «бути» з пасивним дієприкметником у функції предиката, що має важливе значення для розуміння категорій виду в українській та німецькій мовах. Зі свого боку, Т. Тарасенко, Л. Куликова та Т. Рябуха досліджують особливості становлення видо-часових форм перфекта в германських мовах [6].

Таким чином, аналіз літератури свідчить про значущість досліджень лексико-граматичних засобів вираження категорій виду в німецькій мові для розуміння особливостей її функціонування та взаємодії з іншими аспектами мови. Однак розвідки, присвячені лексико-граматичним засобам вираження категорій виду в німецькій мові, не розкривають повністю зазначену проблему, що зумовило вибір теми нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні лексико-граматичних засобів, які постають вербалізаторами категорій виду дієслів у німецькій мові. Основним завданням дослідження є розгляд різних категорій аспектуальної семантики та їх роль у побудові мовних конструкцій. Актуальність статті визначається необхідністю глибокого розуміння структури мови, що допомагає покращити навички мовного аналізу. Дослідження різних вербалізаторів аспектуальної семантики у мовних конструкціях сприяє розвитку лінгвістичної науки та має важливе значення для практичного використання мови в комунікативних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. Дослідження категорії виду пов'язано із такою галуззю науки як аспектологія, яку вивчають на граматичному та семантичному рівнях, як «окремий напрям мовознавчих студій, об'єктом дослідження яких є дієслівний вид (аспект) і вся сфера аспектуальності, тобто видових і суміжних із ними значень, що їх мова виражає відповідним способом (на граматичному та словотвірному рівнях, лексичним значенням слів, контекстуально)» [1, с. 11]. Крім граматичних видових та видо-часових категорій, «аспектологія вивчає аспектуальні класи дієслів (динамічні/статичні, граничні/неграничні дієслова) та їх підкласи, так звані дієслівні роди, а також різні аспектуально релевантні компоненти контексту, подані синтаксичними засобами» [5, с. 61].

Здавна вчені виявляли зацікавленість до мовної категоризації ідеї часу, яка становить важливий онтологічний аспект. Цей інтерес можна прослідкувати з часів Платона та Аристотеля в рамках європейської лінгвістичної традиції. Значна частина інформації про час як форму існування матерії об'єктивується в мові через різні часові семантичні категорії, засоби вираження яких (лексичні, лексико-граматичні, граматичні) різняться від мови до мови.

У сучасному студіюванні темпоральних відношень, використання концепції функціональної граматики, розглядається реалізація феномену часу

в межах шести семантичних категорій та пов'язаних з ними функціонально-семантичних полів, таких як темпоральність, аспектуальність, часова локалізація, таксис, часовий порядок та дата.

Наразі лінгвісти одностайні в тому, що аспект як граматична категорія існує лише в мовах, де його значення є граматичним, інакше кажучи, де аспект з'являється в більшості дієслівної лексики як «протиставлення між словоформами одного й того ж дієслова» [11, с. 112]. Такі мови в сучасній лінгвістиці називаються аспектуальними та до них належать, наприклад, українська, польська та грецька. Зі свого боку, німецька, латинська та інші мови належать до «не аспектичних» [11, с. 12]. У своєму дисертаційному дослідженні О. Смеречинська зазначає, що основним критерієм аспектуальності мови є «граматикалізація бінарної опозиції доконаності й недоконаності із чітким морфологічним вираженням відповідної аспектуальної функції» [4, с. 12]. Однак ми не погоджуємося з тим, що «граматична категорія «вид» постає особливим утворенням, характерним лише для слов'янських мов» [4, с. 12]. На нашу думку, аспектуальність характеризується універсальними значеннями, які в тій чи іншій формі виражаються і в інших мовах, зокрема в німецькій.

Узагальнюючи різноманітні погляди на розуміння аспектології в лінгвістиці, доходимо висновку, що це галузь, яка вивчає дію або стан, що виражаються за допомогою граматичних форм часу та інших лінгвістичних засобів [1; 4; 7; 11], та визначає, як дія або стан сприймаються в часі, чи є вони завершеними, тривалими, постійними тощо. У німецькій мові існують «доконаний» та «недоконаний» вид. Аспектологія досліджує використання цих форм у мовленні, їхні семантичні та синтаксичні властивості, а також вплив на сприйняття мовлення реципієнтом [1, с. 12].

У наукових колах вид трактують як внутрішню хронологічну специфіку дії та розглядають як широку функціонально-семантичну категорію, інваріантну для всіх мов. Фахівці вивчають весь спектр мовних засобів (лексичних, синтаксичних тощо), що виражають специфіку дії, у тому числі словотвірні та синтаксичні елементи, а також граматичну та лексичну аспектуальність [8; 11].

Минулий час у німецькій мові може бути виражений різними дієслівними формами та дієслівними конструкціями. Лише в деяких мовах ці дві граматичні категорії виражаються як дихотомічні. В українській мові, наприклад, вони розглядаються як категорії з двома видовими формами: доконаною та недоконаною. Для носіїв україн-

ської мови використання цих дієслівних форм є основою таких мовленнєвих конструкцій, як «*Батько писав (ДВ) листа, але так і не написав (НДВ) його*». Недоконаний вид вказує на незавершеність дії, а доконаний – на завершеність.

Наведений приклад засвідчує, що дієслово доконаного виду виражає абсолютну завершеність ситуації, тобто внутрішньої межі дії дієслова досягнуто. Дієслово «писав» також виражає завершеність ситуації (як і читав, співав, їв тощо), але в цій ситуації природної межі дії дієслова не досягнуто. Наведений вище приклад можна перекласти німецькою мовою так: «*Der Vater hat den Brief geschrieben, aber doch nicht zu Ende geschrieben*». Обидва дієслова виражені в минулому часі Perfekt, але в обох випадках абсолютна завершеність дії не граматикалізована. Тому розуміння того, досягнуто чи ні внутрішньої межі дії, формується виключно на основі контексту. З огляду на тему цього дослідження, вид – це широка граматична та функціонально-семантична категорія, присутня в усіх мовах, яка репрезентує весь спектр мовних засобів, що виражають перебіг дії.

Варто зазначити, що німецький минулий час реалізується такими граматичними формами, як Präteritum, Perfekt і Plusquamperfekt. Під час перекладу німецьких дієслів у Perfekt українською мовою найчастіше використовується доконаний вид. Цей граматичний час має подвійне аспектуальне значення (цілісне або процесуальне) залежно від дієслова. Якщо дієслово в реченні позначає стан, то речення загалом має довготривале значення, що марковане чи немарковане (специфічне, чи неспецифічне) залежно від того, чи використовуються недієслівні засоби.

Доконана дія неконкретної тривалості реалізується, наприклад, у таких реченнях: «*Wir haben das immer gemacht*» – «*Ми це завжди робили*»; «*Wir haben diese Speise schon zubereitet*» – «*Ми вже готували цю страву*»; «*Wir haben das bis zum Ende gemacht*» – «*Ми доробили це до кінця*». У наведених прикладах використано Perfekt, який вказує на подію у минулому, однак вони не пов'язані з конкретним часовим проміжком або тривалістю, а виражають загальну, неконкретну завершеність дії. Такий вибір граматичної форми вказує на те, що робота була виконана, але час чи тривалість виконання не визначені в контексті речення. Таким чином, Perfekt у наведених прикладах служить для вираження завершеності дії без конкретизації часу або тривалості.

Доконана дія конкретної тривалості представлена у прикладах «*In dieser Situation haben*

sie mir viel geholfen» – «У цій ситуації вони мені дуже допомогли»; «*Während unserer Reise haben sie mir viele Tipps gegeben*» – «Під час нашої подорожі вони надавали мені багато порад»; «*In diesem Projekt haben sie dieses Problem bereits untersucht*» – «У цьому проекті вони вже дослідили цю проблему»; «*Während unseres Aufenthalts im Wald haben sie viele Pilze gefunden*» – «Під час нашого перебування в лісі вони знайшли багато грибів». У наведених реченнях використовується Perfekt, який вказує на завершеність дій у минулому, що сполучаються з конкретними часовими проміжками, вербалізованими словосполученнями «*in dieser Situation*», «*während unserer Reise*», «*in diesem Projekt*», «*während unseres Aufenthalts im Wald*». Таким чином, Perfekt використовується для вираження завершеного процесу, який відбувався в конкретний період часу у минулому.

Грамаічний час Präteritum зазвичай використовується в оповіданнях, монологічному мовленні, тому часто реалізується в літературних творах. При перекладі цього часу краще використовувати українське дієслово недоконаного виду минулого часу. Що стосується аспектуальності, то Präteritum нейтральний у цьому відношенні. Дія, яка виражена цим часом, може позначати тривале значення як за допомогою неграничних, так і граничних дієслів, але в цьому випадку потрібні невербальні маркери тривалості, які є основним засобом вербалізації окремих значень тривалого доконаного виду в німецькій мові. Наприклад:

– «*Vor einigen Wochen war ich in Spanien*» – «Кілька тижнів тому я був в Іспанії» (доконана дія невизначеної тривалості);

– «*Es war die ganze Woche regnerisch*» – «Увесь тиждень дощило» (доконана дія визначеної тривалості).

Третій минулий час, Plusquamperfekt, який називають «передминулим» часом, не має аналогів в українській мові. Він позначає одну дію, яка передувала іншій дії в минулому, при цьому важливо, щоб була порушена послідовність подій. Наприклад, «*Der Sohn frühstückte gut, weil die Mutter ein schmackhaftes Frühstück zubereitet hatte*». – «Син добре поїв, бо мати приготувала смачний сніданок». У наведеному прикладі поміняно послідовність подій: спочатку мати приготувала їжу, а потім син вже поїв. Таким чином, функція аналізованого часу полягає у реалізації та вираженні різних часових значень, що належать до сфери поняття аспектуальності. Функціональна вибірковість цієї допоміжної дієслівної форми порівняно з неграничними дієсловами пояснюється семантикою допоміжної

дієслівної форми, що, як зазначають вчені, узгоджується із семантикою тривалих дій в дієслівній лексиці [1; 10; 11].

Тривалість граничних дієслів залежить від зовнішніх лексичних умов. Наприклад: «*Ich fuhr das Auto, das mein Vater seit einigen Jahren gekauft hatte*». – «Я керував автомобілем, який мій батько купив декілька років тому» (невизначена тривалість доконаного виду). Під час відтворення текстів українською мовою перекладачі не акцентують на тому, яке дієслово необхідно використовувати в тій чи іншій ситуації. Українська мова може передавати форму та значення різними способами, адже є більш «гнучкою».

У німецькій мові можуть вербалізувати завершеність дії слова-індикатори, наприклад, такі, як прислівники *endgültig, fertig, noch nicht, schon, bereits, vollständig, ganz und gar, völlig*, або сполучники *als, sobald*: «*Er hat schon beendet, das Buch zu schreiben*» – «Він вже закінчив писати книгу». Цей аспект притаманний дієсловам із семантикою результативності.

Німецькі слова *gerade, soeben* (якраз, саме) вербалізують перебіг дії, однак вони можуть вказувати й на конкретно здійснену дію у минулому часі з індикатором на позначення завершеності:

1. «*Wir erzählten gerade von unserem Leben, als...*» – «Ми якраз розповідали про наше життя, коли...»;

2. «*Wir hatten gerade von unserem Leben erzählt, als...*» – «Ми якраз розповідали про наше життя, коли...».

У наведених прикладах грамаічні часи Präteritum (1) та Plusquamperfekt (2) постають визначальними показниками завершеності дії.

У німецькій мові завершеність дії або процесу може бути відтворена за допомогою Zustandspassiv (пасив стану), який вказує на результат. Наприклад, «*Das Buch ist gelesen*» – «Книга прочитана» / «*Das Buch war gelesen*» – «Книга була прочитана»; «*Der Koffer ist eingepackt*» – «Валіза зібрана» / «*Der Koffer war eingepackt*» – «Валіза була зібрана».

Отже, розглянуті мовні конструкції дозволяють точно виражати завершеність або незавершеність дії в німецькій мові, залежно від контексту та потреб спілкування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз лексико-грамаічних засобів, використовуваних для вираження категорій виду в німецькій мові, розкривається в статті як складний і багатогранний процес. Результати дослідження свідчать про контекстуальну природу

вираження аспектуальної семантики в мовних конструкціях. Виявлені закономірності та особливості використання різних лексико-граматичних засобів дають можливість краще зрозуміти систему мови та її функціонування, що важливо для подальшого розвитку лінгвістичної теорії та методів викладання німецької мови як іноземної.

У зв'язку з вищезазначеним, однією з перспектив подальших досліджень є глибоке вивчення впливу культурних та історичних чинників на

вибір та використання лексико-граматичних засобів у німецькій мові. Також важливо дослідити взаємозв'язок між аспектуальною семантикою та іншими лінгвістичними категоріями, такими як час, модальність та акцентуація.

Загалом, подальші дослідження у цьому напрямку мають великий потенціал для розширення нашого розуміння структури та функціонування німецької мови, а також для вдосконалення методів її вивчення та викладання.

Список літератури:

1. Гінзбург М. Термінознавство та аспектологія: два погляди на процес. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2012. № 733. С. 10-17.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
3. Смеречинська О. В. Обставини як засіб вираження одноразовості дії (на прикладі української та німецької мов). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка*. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство): Збірник наукових праць. Дрогобич, 2018. № 10. С. 134-138.
4. Смеречинська О. В. Функціонально-семантичне поле граничності дії в німецькій та українській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2019. 20 с.
5. Соколова С. Аспектуальні категорії українського дієслова на тлі інших слов'янських мов. *Українська мова*. 2003. № 2. С. 61-70.
6. Тарасенко Т. В., Куликова, Л. А., Рябуха Т. В. Особливості становлення видо-часових форм перфекта в германських мовах. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2019. № 30. С. 172-176.
7. Цимбаліста Л. Поєднання дієслова бути з пасивним дієприкметником у функції предиката в українській та німецькій мовах. *Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць*. Дрогобич: Посвіт. 2017. С. 258-267.
8. Baudot D. Aspekt und Aktualität: kleiner Beitrag zur Klärung von Begriffen. *Aspekt und Aktionsarten im heutigen Deutsch/ hrsg. von Laurent Gautier; Didier Haberkorn*. Tübingen : Stauffenburg Verlag, 2004. S. 31-42.
9. Lehmann Ch. Aktualität. URL: https://www.christianlehmann.eu/ling/lg_system/sem/index.html
10. Struk T. Die Wechselwirkung von temporaler und lokaler Deixis beim Ausdruck der aspektualen Semantik im Deutschen. *«Deutsche Grammatik im europäischen Dialog»*. Krakau, 2006. S. 230-238.
11. Weber H. Partizip Präsens und Partizip Perfekt im Deutschen – eine Aspektopposition? *Aspektualität in germanischen und slawischen Sprachen/ hrsg. von A. Kątny*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM. Seria Filologia Germańska. 2000. Nr. 46. S. 109-123.

Hvozdyak O. M., Vesolovskyi O. V. LEXICAL AND GRAMMATICAL MEANS OF EXPRESSING THE CATEGORIES OF TYPE IN GERMAN

The article is devoted to the study of lexical and grammatical means of expressing the categories of type in German. The relevance of the study is determined by the importance of understanding the structure of language, which helps to improve the skills of language analysis and translation. The purpose of the article is to study the linguistic realization of completeness and incompleteness of an action by lexical and grammatical means of the German language. The main objective of the article is to study aspectual semantics and its reflection in linguistic constructions. The article examines various lexical and grammatical forms and their role in expressing the temporal aspects of action, as well as the difference between the perfective and imperfective verbs. It is established that the lexical and grammatical means of expressing the categories of type in German include a variety of lexical items, grammatical constructions and morphological forms that allow expressing certain shades of time, action and its character. The analysis will help to better understand the specifics of the expression of the categories of type in German and their impact on speech practice. The authors of the article analyze these problems and propose their solutions based on scientific research and linguistic concepts in order to promote a better understanding and use of lexical and grammatical means of expressing the categories of type in German. The article emphasizes the connection between the lexical and grammatical means of expressing the categories of type and aspectualization. According to the authors, the disclosure of different contexts of aspectual semantics in linguistic constructions contributes to the development of linguistic science and influences the practical use of language in communication situations.

Key words: aspectual semantics, verb, type category, lexico-grammatical constructions, temporal verbalizers.